

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра соціології

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА –
БАКАЛАВРСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ**

054 «Соціологія»

на тему:

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Виконала здобувачка 4 курсу, групи І

Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 054 «Соціологія»

В.В. Шибанова

Керівник: д. соц. н., проф. Калашнікова Л.В.

Рецензент: д. пол. н., проф. Ярова Л.В.

Одеса – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ	6
1.1. Концептуалізація поняття «європейські цінності»	6
1.2. Загальна характеристика підходів до розуміння сутності європейських цінностей у соціологічній традиції XIX-XX ст.	10
1.3. Імплементація європейських цінностей в українському суспільстві	12
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	16
2.1. Молодь як особлива соціальна група у суспільстві та її система цінностей	16
2.2. Досвід вітчизняних соціологічних досліджень щодо європейських цінностей українців	18
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	23
3.1. Систематизація даних фокус-групи на тему «Інтеграція європейських цінностей до світогляду української молоді в умовах вимушеної міграції»	23
3.2. Практичні рекомендації щодо поширення європейських цінностей серед української молоді	24
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28
ДОДАТКИ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За межами Європейського Союзу, на тлі авторитарних, диктаторських і тоталітарних режимів, які утверджуються в усьому світі, повернення до насильства в Європі з вторгненням Росії в Україну актуалізує ключову роль ліберальної демократії. Трагедія війни в Україні є безсумнівним доказом важливості поширення ліберально-демократичних цінностей, які пропагують європейські країни. Нинішня ситуація змушує нас по-новому поглянути на найглибше вкорінені цінності, модель суспільства, в якому ми хочемо жити, і ціну, яку ми готові заплатити, щоб жити у ньому.

Цінності сучасної української молоді формуються в умовах трансформації суспільства й переосмислення національних ідей, духовних ідеалів, що визначають пріоритети розвитку української держави, зокрема й на формування та поширення ліберально-демократичних засад її існування. Молодь як соціально-демографічна група має визначені соціальні особливості, характер дій і риси, що суттєво відрізняють її з-поміж інших вікових груп, а понад усе – від представників старшого покоління. З урахуванням того, що українська нація тривалий час піддавалася утиску, знищенню, тому багато чого було втрачено у ментальності нашого народу. Система європейських цінностей, які сьогодні захищає Україна, їх характер і особливості є орієнтиром у формуванні світогляду, духовності представників молодого покоління українців, а бажання оволодіти ними – найважливіша умова соціалізації. Цінності динамічно змінюються, внаслідок зміни історичних епох і поколінь, проте найголовніше – наслідувати досвід своїх попередників, виокремлюючи найкраще і уникаючи найгіршого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування цінностей молоді як об'єкт наукового аналізу знаходиться у фокусі досліджень багатьох вчених. Класичні соціології теорії цінностей беруть свій початок у роботах Е. Дюркгейма [27], М. Вебера [5]. Пізніше проблеми формування цінностей молодого покоління вивчали Т. Парсонс [31], Р. Мертон [29], Ч. Міллс [30], Н. Луман [28] та ін. Серед вітчизняних науковців, які обіймаються питаннями

імплементції європейських цінностей в сучасному українському суспільстві слід виокремити роботи Н. Амельченко [1], О. Габовича [6], В. Гладкого [7], Є. Головахи [8; 9], Є. Савельєва, О. Шарової [15], Ю. Щербакової [25]. Питання становлення цінностей молоді акцентовано вивчали О. Балакірева [3], М. Борецька [4], С. Матяж [14], Л. Сокурянська [18; 22] та ін.

Виходячи з актуальності обраної теми та ступеню її розробленості в науковій літературі *метою дослідження* є розкриття сутності процесу формування та поширення європейських цінностей серед сучасної української молоді.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- розкрити сутність поняття «європейські цінності»;
- з'ясувати витоки теорії цінностей у соціологічній традиції XIX-XX ст.;
- охарактеризувати процес імплементції європейських цінностей в українському суспільстві;
- визначити особливості сучасної української молоді як окремої соціально-демографічної групи;
- описати особливості процесу формування цінностей сучасної молоді;
- проаналізувати досвід вітчизняних соціологічних досліджень європейських цінностей сучасної української молоді;
- провести авторське соціологічне дослідження за темою «Поширення європейських цінностей серед сучасної української молоді».

Об'єктом даного дослідження є процес формування та поширення європейських цінностей як невід'ємної складової ліберально-демократичного суспільства. *Предметом дослідження* виступають особливості формування європейських цінностей сучасної української молоді.

Методи дослідження. Для виконання дослідницьких завдань було використано такі теоретичні методи, як систематизація, узагальнення, порівняння, історичний аналіз та емпіричні методи (фокус-група, вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень).

Теоретичне значення роботи полягає у здійсненні спроби систематизації

наукових здобутків у лоні соціології щодо формування і поширення європейських цінностей у сучасному українському суспільстві. Отримані теоретичні висновки та узагальнення можуть бути використані для подальшого поглибленого вивчення цієї проблематики.

Практичне значення роботи полягає у тому, що висновки, зроблені на основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень, а також дані фокус-групи можуть бути використані задля розробки практичних рекомендації щодо імплементації європейських цінностей серед української молоді, зокрема у межах діяльності освітніх закладів.

Апробація результатів дослідження була здійснена у ході виступу на секційному засіданні II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація українського суспільства в цифрову еру» (Україна, м. Одеса, НУ «Одеська юридична академія», 23 березня 2023 р.).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 3 рисунки, 2 таблиці, 2 додатки. Список літератури включає 35 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 40 сторінок (з них 4 сторінки список використаних джерел, 9 – додатки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

1.1. Концептуалізація поняття «європейські цінності»

Європа давно виходить за рамки лише географічного поняття, на разі вона являється центром формування ціннісного світогляду, а також лейтмотивом просування ліберально-демократичних ідей. Покладені в основу правової спільноти ЄС набір ліберальних і демократичних цінностей, які були розроблені протягом історії Європи та повністю підтверджені з часів Просвітництва – це повага до людської гідності та прав людини, усі основні свободи, рівність громадян перед правом, верховенство права та представницька демократія.

Феномен «європейські цінності» є доробком і надбанням окремих європейських держав, належачи до групи «західних цінностей». Досліджувані засадничі ідеї у своїй сукупності є концептуальним, цивілізаційним ідентифікатором «європейської ідентичності», яку пов'язують із державами-членами ЄС (формально, є субрегіональними цінностями)» [7].

Європейські цінності безпосередньо спираються на права та свободи людини, верховенство права та ліберально-демократичні принципи. Саме це і лягло в основу формування державного устрою та функціонування роботи усіх країн членів ЄС.

Одне із можливих загальних визначень європейських цінностей, пропонує Н. Амельченко: «це сукупність та/або система аксіологічних максим, основних принципів розбудови сім'ї, суспільства та держави, політико-економічних, культурних, правових та інших норм, що об'єднує значиму більшість жителів Європи та становить основу їх ідентичності [1, с. 2].

Європейці почуваються європейцями, оскільки знають, що їхня доля, як минула, так і майбутня, нероздільна і що вони будують спільне благо. Після Першої та Другої світових війн ідея примирення полягала в тому, що процвітання і солідарність повинні керувати проектом об'єднаної Європи. Євро як нова грошова одиниця стала символом цього союзу, надаючи конкретну гарантію того,

що країни не розділяться: напад на одного з членів означав би напад на єдину валюту і, таким чином, на всі держави-члени в цілому. Обидві логіки (інтеграція в спільноту долі та міжурядовий підхід) співіснують, і держави-члени можуть схилитися до тієї чи іншої держави, відповідно до їхнього безпосереднього тлумачення своїх національних інтересів. Проте вони не повинні упускати з уваги глибокий зміст зобов'язань, які вони добровільно взяли на себе, приєднуючись до Союзу. Європейська інтеграція не має на меті зникнення державного суверенітету. Натомість він регулює його, ставить у перспективу та «цивілізує» – і таким чином, зрештою, робить його ефективнішим. Нинішня ситуація в Україні є і трагічним, і яскравим прикладом цього: ось держава, яка, коли її суверенітет брутально порушується сусідньою державою, яка діє виключно відповідно до «конвенційного» силового підходу, висловлює бажання приєднатися до Європейського проекту максимально швидко. Поділяючи частину національного суверенітету, належність до Європейського Союзу означає відмову від чистоти теоретичного суверенітету, водночас користуючись значними перевагами з точки зору фактичного суверенітету.

Оригінальна особливість цього «союзу» полягає саме в тому, що він дуже відрізняється за своєю природою від альянсу, який базується виключно на суверенітеті держав. Нарешті, простий альянс не дає жодних гарантій щодо сталості встановленого миру. І навпаки, стабільність правового порядку, що складається з держав, які вільно та під суверенітетом вирішили об'єднатися в більш широкий Союз, щоб виключити будь-який ризик конфлікту між ними в довгостроковій перспективі, вимагає мінімального ступеня політичної однорідності, що, у свою чергу, передбачає певний рівень консенсусу щодо спільних політичних цінностей.

Розуміння особистісних цінностей є важливим, оскільки необхідно знати, що керує ставленням і поведінкою громадян, щоб сформулювати політику, щоб сформувати ефективну політику навколо. Однак політика також впливає на формування цінностей громадян, від світоглядної орієнтації соціальних інститутів, що підпорядковуються владі, залежить соціалізація наступних

поколінь, що і буде формувати майбутнє держави. Для цього важливо розуміти політичні орієнтації та приналежності. Це означає, що, особливо на міжнародному рівні, розуміння цінностей має доповнюватися культурно-специфічними знаннями їхніх асоціацій, напр. через мережі, вивчення відповідних медіа та в політичному контексті, розуміння того, як, зазвичай, формулюється політика.

Створення Європейського союзу стало значним каталізатором поширення спільних цінностей та їх імплементації на території Європейського простору, в свою чергу, створення Ради Європи (5 травня 1949 р.) стало колективним надбанням ліберально-демократичних цінностей та першим офіційним органом, який контролював забезпечення та втілення спільних ідеалів до механізмів влади різних країн. Україна також є учасником Ради Європи, що прискорює процес розповсюдження європейських цінностей і безпосередньо впливає на геополітичний вибір нашої держави.

Усі різні держави-члени мають свої особливості у світогляді, а також свою власну національну ідею. Концепція європейських цінностей не руйнує національних кордонів і не нав'язує монолітного уявлення про те, що таке європейські цінності, а отже, й ідентичність. Це сприйняття різниться між державами-членами та між їхніми політичними групами. Релігійна свобода є яскравим прикладом цього. Окрім принципів релігійної свободи та толерантності, відносини між Церквою та державою відрізняються від однієї країни-члена ЄС до іншої. Наприклад, Франція є єдиною країною ЄС, яка закріпила секуляризм у своїй Конституції. Таким чином, вона стала оригінальною моделлю в Європі, оскільки інші країни-члени не мають такого суворого відокремлення церкви від держави. Іншим яскравим прикладом є те, що Грецька Православна Церква має особливий статус у Конституції Греції.

Однак, незважаючи на ці національні відмінності, ЄС був заснований на спільноті цінностей, визначених договором: «повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, включаючи права особи. сини, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація,

толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками та чоловіками.

Для діалектичного поєднання теорії та практики в побудові класифікацій цінностей політичного простору об'єднаної Європи слід спиратися на фактичний матеріал – цінності, зафіксовані у нормативно-правових документах, якими є: «Договір, що запроваджує Європейський Союз», «Договір, що запроваджує Конституцію для Європи», Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі, Лісабонський договір. Цей перелік можна було б продовжити, але зазначені нормативно-правові акти є концептуальними документами, що фіксують еволюцію об'єднаної Європи. Будь-яка класифікація є лише спробою об'єктивного відображення реальності і не може претендувати на повне її описання [26, с. 82]

Ю. Щербаковим запропоновано розглянути класифікацію, яка базується на емпіричному дослідженні «Євробарометр» [26], до головних європейських цінностей входять:

- *Мир* – суспільство має існувати без військових дій, а будь-які зіткнення інтересів вирішуються шляхом мирних домовленостей.
- *Права людини* – обов'язкові для дотримання суспільством норми та можливості дані від народження кожному.
- *Демократія* – влада має належати безпосередньо народові, забезпечувати право на загальні вибори, держава має слідувати волі народу, принципам справедливості та рівності.
- *Свобода особистості*.
- *Законність* – дотримання усіма правовими суб'єктами норм та законів, прийнятими законодавчими органами певної держави.
- *Рівноправність* – рівність прав та можливостей незалежно від статті, релігії, національності й інших факторів.
- *Толерантність* – взаємодія індивідів, соціальних груп, соціальних інститутів з повагою один до одного.
- *Самореалізація*.
- *Повага до інших культур*.

Дуже важливим є розуміння відмінностей цінностей від інститутів та правових норм. Цінності за своєю природою є глибинними переконаннями, що безпосередньо визначають вектор життєвого шляху, на цій основі можуть створюватися соціально-політичні рухи і навіть соціальні інститути. Наприклад, основні державні документи країн Європейського союзу, поділ і їх закони в цілому базуються на правах та свободах людини. Таким чином інституалізація цінностей означає законодавче нормотворче підґрунтя для їх існування та подальшої реалізації (свобода слова, всезагальні вибори та ін.). Норми стають обов'язковими, їх виконання контролюють державні інститути, а за недоотримання правових норм слідує певні санкції. В свою чергу цінності обираються індивідами добровільно і не несуть жодних санкцій за їх недотримання.

1.2. Загальна характеристика підходів до розуміння сутності європейських цінностей у соціологічній традиції XIX-XX ст.

Соціологічний підхід до трактування цінностей базується на роботах Е. Дюркгейма, що визначав цінності як деяку об'єктивну реальність, на основі якої вибудовуються узгоджені соціальні взаємовідносини між людьми. Провідні соціальні явища (релігія, мораль, право, економіка, естетика) як системи цінностей є ідеалом людського буття [28]. На відміну від Е. Дюркгейма, М. Вебер вважав, що цінності динамічно змінюються відповідно на історичної епохи та інтересів більшості членів суспільства. Однак існують «вищі цінності», що існують поза часом, вони становлять основу мотивацію людської діяльності й фундамент соціальних норм [5].

У працях Т. Парсонса цінності визначено як соціальні системи, які регулюють, зберігають і відтворюють соціальні закони існування. Загальнолюдські цінності регулюють процеси, де суб'єкти дії беруть на себе визначені зобов'язання. Абстрактні загальні цінності (ціннісні еталони) є основою для «узаконення» норм у соціальних спільнотах, культурах, суспільствах, що

вирізняються одне від інших [32].

Ч. Міллз, поділяв ідеї Т. Парсонса, проте наголошував, що говорити про загальні цінності можна лише тоді, коли більша частина членів суспільства приймає їх існування. Якщо цінності не виправдовують існування соціальних інститутів і не спонукають особистість виконувати інституціональні ролі, то якими б важливими вони не були, історично і соціологічно не мають значення. Відтак, загальнолюдські цінності не унаслідуються, а виховуються суспільством – як соціальне очікування, що стає індивідуальною потребою [31].

На думку Р. Мертон, у соціальній структурі будь-якого суспільства слід виокремлювати соціальну і культурну складові. Перша з них налічує визначені культурні цілі, наміри, інтереси усіх членів суспільства, натомість друга – норми, що регулюють процедури досягнення даних цілей. Таким чином, цілі пов'язані між собою і складають ієрархію цінностей, яка визначає для суспільства напрям його руху, ті речі, за які варто боротися [30].

На противагу Т. Парсонсу, А. Шопенгауер характеризує формування цінностей за допомогою парадигми індивідуалізму. Він переконаний, що суспільство заважає зрозуміти самого себе і що ніякі зовнішні чинники не повинні впливати на формування власної свідомості особистості. «Суспільство, перш за все, вимагає від людей взаємного пристосування і приниження, відмови від самостійності мислення, своєї вродженої унікальності «заради порозуміння» та безконфліктного співіснування із загалом, і тому, «чим суспільство більше, тим більш воно безсоромне» [25].

Н. Луман пов'язує цінності з найбільш позитивними наслідками дії, називаючи їх «спільними позиціями щодо кращих станів і подій, символізованими як одиниці» [29]. Комунікація створює реальність, а всередині соціальної системи зумовлює формування та функціонування характеристик цінностей на локальному рівні, тому що ціннісний консенсус неможливий для суспільства загалом. Наприклад, у процесі комунікації той, хто володіє владою, здатний спонукати залежних від нього до засвоєння або незасвоєння якихось ціннісних установок. Н. Луман відзначає таку особливість цінностей, як ізольованість від

верифікації – цінності не можна остаточно спростувати чи прийняти: вони вбудовуються на згадку про соціальну систему, і випадки відхилення тих чи інших цінностей не «забуваються системою», що викликає нове обговорення цих цінностей у відповідний період часу [29].

У своїх роботах Ф. Знанецький та У. Томас розмежовують поняття «цінність» і «соціальна установка». Під цінністю вони розуміють будь-який факт, що має доступні членам певної соціальної групи емпіричний зміст і значення, виходячи з яких вони є або можуть стати об'єктами діяльності [33]. Натомість, соціальна установка визначається як орієнтація індивідуальної свідомості на реальну чи можливу активність у соціальному світі. Іншими словами, соціальна установка ототожнює індивідуальні орієнтації членів групи на певні цінності, і одним з провідних завдань соціології є встановлення причин та закономірностей зміни цих установок [35].

Тож, аналізуючи роботи класиків соціології, можемо зробити висновок про те, що у більшості з них ціннісні розглядаються як складний соціально-психологічний феномен, який характеризує стабільність існування суспільства, а відтак спрямованість і зміст активності його членів. Вони є складовою частиною системи відносин особистості, визначають загальне ставлення людини до світу, до себе, додають значення й напрям особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Система цінностей має багаторівневу структуру, її вершина – цінності, пов'язані з ідеалами і життєвою метою кожного члена суспільства.

1.3. Імплементация європейських цінностей в українському суспільстві

Навіть в умовах війни влада України активно займається питанням євроінтеграції і виконанням вимог, поставленим Європейським союзом. Однією зі складностей впровадження реформ є не в повній мірі розділення європейських цінностей українським суспільством. Обов'язковою частиною євроінтеграції є прийняття та сповідування системи цінностей, що значно полегшить роботу держави в подальшому.

Суть процесу імплементації полягає в створенні нормотворчої бази для європейських цінностей на законодавчому рівні. Тобто владою мають організуватися певні інституційні заходи для реалізації міжнародно-правових зобов'язань. Цінності, пов'язані з демократією, правовою державою, громадянським суспільством та толерантністю, викликають дискусії та впливають на формування громадської думки. В сучасному українському суспільстві, адаптивність та гнучкість ціннісних орієнтацій є складовою трансформаційних процесів. Завдяки цифровій трансформації, яка охоплює всі сфери життя, зокрема культуру, освіту, економіку та комунікацію, відбуваються значні зміни.

Оскільки майбутнє кожної нації потенційно залежить від підростаючого покоління, виховання громадянина в дусі демократії та загальноєвропейських цінностей повинно починатися з дитинства, коли молода особа стає учасником різноманітних взаємодій, котрі зводяться до таких процесів, як соціалізація, освіта, виховання, навчання, розвиток та формування [10, с. 282-283].

В усі часи навчання молоді було дуже важливим для формування та підтримки існування політичного режиму. Правильна освіта для молоді сьогодення є запорукою перспективного майбутнього для держави. Особлива роль у реалізації цієї ідеї належить освіті, завданням якої стала демократизація не тільки системи суспільних відносин, а й підготовка нового покоління українських громадян як мислячих, діяльних, соціально відповідальних, творчих людей, що керуються загальнолюдськими цінностями [10, с. 282].

В сучасних умовах поширення впливу європейських цінностей на українську молодь пояснюється низкою чинників, які створюють сприятливі умови для змін у світогляді та ціннісних орієнтаціях української молоді. Мова йде про загальне усвідомлення та підтримку суспільством курсу на євроінтеграцію, активні «проєвропейські кроки» керівництва держави, поступове зникнення пострадянської світоглядної моделі. Навіть вимушена міграція української молоді до країн Європи створює можливості для отримання європейського досвіду, освіти та культурного обміну. Освіта грає важливу роль у формуванні цінностей української молоді. За останні роки українська освітня система зосереджується на

впровадженні європейських стандартів та цінностей в освітні програми, що допомагає молоді отримати ширший обсяг знань про європейську культуру, історію, цінності та підходи до розвитку суспільства. Завдяки цифровій трансформації, молодь має доступ до різноманітних джерел інформації, включаючи засоби масової інформації, соціальні мережі, освітні ресурси та медіаплатформи. Це розширює можливості ознайомитися з європейськими цінностями, спілкуватися з представниками інших культур та вести дискусії з ними. Молодь є більш відкритою до нових ідей, цінностей та поглядів, які є загальними для більшості європейських країн. Сьогодні є вкрай важливим забезпечити належну поінформованість молоді про європейські цінності, розширювати можливості для міжкультурного діалогу та співпраці, а також підтримувати розвиток освіти, що сприятиме формуванню громадянської свідомості та толерантного співжиття. Шляхом постійної роботи над поширенням і закріпленням європейських цінностей можна забезпечити стійке і глибоке перетворення суспільства в Україні.

Ціннісні орієнтації України доволі тривалий час слідували впливу пострадянського режиму, що значно тормозило процес євроінтеграції. Тож проблема імплементації європейських цінностей залишається актуальною. Як прихильники європейської інтеграції України (єврооптимісти), так і багато її противників (євроскептики) вважають, що європейські цінності є основою успішного суспільства, і тому сприймають їх як гідні керівні принципи. Однак євроскептики вважають неможливим побудувати українське суспільство на такому ж фундаменті і не вірять, що ці принципи можна застосувати в їхній країні. Як правило, вони стверджують, що неможливо подолати корупцію та кумівство або толерантне ставлення до гомосексуалізму. Вони вважають, що в умовах високого рівня бідності, корупції в центральній та місцевій владі Україна придбала імітаційну демократію, яка не підходить українському суспільству. Противники європейської інтеграції вважають, що ЄС знищує національні особливості своїх держав-членів, здійснюючи таким чином тотальну уніфікацію соціально-політичного, економічного та національного аспектів життя. На думку

цих респондентів, в Україні, де є сильні націоналістичні течії та традиції, не буде прийнято домінування єдиного набору європейських цінностей.

Європейські цінності в освітній, науковій та інформаційній сферах реалізуються не повною мірою через низькі соціальні стандарти, що породжують корупцію, правовий нігілізм та ціннісну апатію. В умовах, коли корупційні схеми замінюють норми законів, а хабарі нерідко залишаються чи не єдиним ефективним інструментом налаштування влади на потреби громадян, значна кількість людей демонстративно негативно ставиться до законодавства, не визнає суспільної цінності права і, як наслідок, не обтяжує себе думками про участь у реалізації впровадження європейських цінностей і стандартів в усі сфери суспільного життя. Враховуючи, що втілення в українську освіту та науку європейських цінностей повинно підтримуватися суспільством і не бути насильницьким засобом пропаганди державної ідеології, декларування в правових актах цінностей має узгоджуватися з інтересами суспільної більшості, а не здійснюватися на потребу окремої групи очільників влади чи політиканів, що контролюють науково-освітню та інформаційну галузі життя суспільства. Адже якщо розрив суспільних цінностей, притаманний різним великим групам населення, стає занадто великим, ані ціннісна, ані правова рівновага стають неможливими [6, с. 23].

Влучно ситуацію сьогодення щодо успіху України в процесі імплементації описав віце-президент Європейського союзу Ж. Боррель: «Незважаючи на численні виклики, в тому числі з боку Росії, Україна зробила важливі кроки в імплементації Угоди про асоціацію. Реформи, здійснені на сьогоднішній день у цьому контексті, дозволяють Україні з упевненістю розпочати новий етап відносин з ЄС після рішення Європейської Ради про надання Україні статусу країни-кандидата. Нелегітимна та неспровокована військова агресія Росії проти України не завадить ЄС підтримати програму реформ в Україні» [34].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Молодь як особлива соціальна група у суспільстві та її система цінностей

Молодь має великий вплив на подальшу систему цінностей суспільства в цілому в майбутньому. Її система цінностей є важливим показником певного напрямку розвитку суспільства, адже саме молоді люди становлять майбутній «кістяк» суспільства. Сучасна ситуація в суспільстві впливає на формування змішаних ціннісних установок з більшим чи меншим впливом на реальну поведінку молоді.

Трансформація цінностей завжди є болючим процесом, особливо для людей старшого віку. Це пояснюється тим, що більшість наших цінностей формується у молодому віці в процесі соціалізації і поступової інтеграції до «дорослого суспільства». Зазвичай в дитинстві ми спочатку формуємо свій світогляд (соціалізація), в юності ми знаходимо людей, які мають схожі цінності та своє доросле життя ми проводимо у суспільстві, яке тільки запевняє нас в коректності нашого світогляду. Яскравим прикладом відкритості до нової інформації молодого покоління та великого небажання змін старшого є ціннісна орієнтація людей похилого віку, яка формувалася при радянському режимі і яка, на жаль, дуже важко піддається модернізації.

На думку С. Матяж, у сучасних наукових дослідженнях єдиної класифікації цінностей не існує, тож дослідники систематизують їх по-різному, зокрема з огляду на:

- ✓ об'єкт засвоєння – матеріальні/морально-духовні;
- ✓ мету – егоїстичні/альтруїстичні;
- ✓ рівень узагальненості – конкретні/абстрактні;
- ✓ спосіб вияву – ситуативні/стійкі;

- ✓ роль у діяльності людини – термінальні/інструментальні;
- ✓ приналежність – індивідуальні/групові колективні/суспільні/національні/загальнолюдські;
- ✓ зміст діяльності – пізнавальні/предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.) [15].

Як справедливо зауважує Л. Сокурянська, найголовнішим є те, що молодь здатна самостійно продукувати нові цінності, за рахунок процесу ювентизації суспільства. Така діалектична єдність процесів соціалізації та ювентизації забезпечує соціокультурну динаміку суспільства. Ці процеси є перманентними, адже характерні для всіх історичних епох, етапів розвитку суспільних відносин. У стабільному соціумі зміни загальнолюдських цінностей відбуваються поступово, відтак зміни носять еволюційний характер. Натомість у кризові періоди розвитку, на кшталт тих, що переживає сьогодні Україна та ЄС, ці процеси набувають революційного характеру. Трансформація системи цінностей на будь-якому рівні їх прояву (суспільному, національному, груповому, індивідуальному) не відбувається миттєво. Це досить тривалий процес, що зумовлюється консервативністю ціннісної системи [22].

Західна Європа, загалом, і країни Скандинавського півострова, зокрема, де діти вважаються «надбанням держави», з рівними правами з батьками, зрозуміли, що сучасна освіта має ефективно передавати та масштабувати той обсяг знань та інформації, адаптований до нової цивілізації глобалізації, який не переважає кількістю, але сприяє розвитку людей на індивідуальному та спільному рівнях. Освіта повинна відстежувати трансформації нового світу в постійній формі. У цьому сенсі фундаментальними стовпами освіти західного зразка є: навчитися знати, навчитися діяти, навчитися правилам співіснування та навчитися бути собою. Для цього у дітей виховується відчуття швидкої необхідності найвизначніших завоювань людства, як постійних друзів науки. Навчитися «робити» виражає поведінковий, практичний вимір поведінки дітей, орієнтований до встановлення комунікативних і практично-діяльнісних відносин. Крім того, їх освіта навчає молодих людей навичкам, необхідним для вирішення конфліктів і

встановлення стабільних стосунків співробітництво та розуміння, нові соціальні установки, що впливають на взаємовідносини, міжнародну гармонізацію. Тобто освіта забезпечує формування та вдосконалення нових соціальних навичок, які займають пріоритетну роль порівняно з професійними. Щоб реалізувати нові типи міжнародних суспільних відносин, освіта повинна розширити свої можливості для навчання дітей правилам співіснування. Формування установок, навичок і знань, необхідних для поетапного відкриття іншого, розуміння іншого, розуміння різноманітності людської раси та необхідність усвідомлювати подібність між людьми та їх взаємозалежність стають конкретними цілями інтеграції до вимог глобального суспільства. Звичайно, зусилля та вміння пізнати себе залишаються дуже важливими, як умова для того, щоб пізнати іншого та вміти дивитися на світ з точки зору іншого. Розуміння смислів реакцій іншого в результаті виховання емпатії та альтруїзму стає ефективним способом уникнення або вирішення конфліктів у ході розуміння життя. Нова особистість повинна стати здатною діяти з підвищеною автономією, заснованою на гармонізації власної концепції з підвищеною відповідальністю за себе та за інших. Освіта в глобальному суспільстві підпорядкована потребі цінувати людський потенціал у його повноті, прагнучи розвитку інтелектуальних і психофізичних якостей, естетичних і моральних почуттів і поведінки, здатності до спілкування в рідною мовою та іншими мовами міжнародного обігу. Таким чином, якщо ми поглянемо на значення, яке надається освіті загалом у західноєвропейських державах, ми виявимо, що абсолютною цінністю, причиною будь-яких освітніх зусиль є людина та її свобода дій.

2.2. Досвід вітчизняних соціологічних досліджень щодо європейських цінностей українців

Аналіз поширення європейських цінностей серед українців набуває неабиякої популярності серед вітчизняних науковців. У 1996 р. українські соціологи долучилася до участі в європейському дослідженні цінностей (European Values

Survey, EVS), що проводиться з 1981 р. за ініціативи Я. Керкгофса і Р. де Мура (Університет Тілбурга, Нідерланди), у 1999 р. – до світового проекту дослідження цінностей (World Values Survey, WVS) [18]. Означені проекти являють собою лонгітюдні дослідження, що дозволяють здійснити порівняльний аналіз основних рис і цінностей окремих соціумів, відстежувати динаміку цінностей представників різних вікових груп у розрізі окремих країн.

У квітні-червні 2017 р. співробітниками Інституту Горшеніна у співпраці із Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі було проведено соціологічне дослідження «Українське суспільство та європейські цінності» [24]. Дослідження включало 6 фокус-груп (де були як прибічники, так і противники інтеграції до Європейського союзу), а також особисті інтерв'ю з 2000 респондентів з різних міст України (окрім Луганської, Донецької областей та АР Крим).

Таблиця 2.1

Розподіл відповідей на питання «Як би Ви себе ідентифікували?»,
% до загальної кількості опитаних [24, с. 8]

Демографія / Варіанти відповідей		Громадянин світу	Громадянин Європи	Громадянин України	Громадянин колишнього СРСР	Інше	Відмова
Вік	18-29 років	10,2	4,2	80,6	1,0	2,6	1,3
	30-44 роки	8,0	3,5	84,5	1,8	1,6	0,6
	45-59 років	6,0	4,5	79,7	4,7	2,8	2,3
	60 років і більше	2,5	1,4	82,1	10,5	3,2	0,3
Регіон	Північний	11,9	4,5	79,1	1,1	1,6	1,8
	Центральний	4,1	2,0	88,8	1,4	2,7	1,0
	Східний	8,3	2,8	72,9	12,0	2,1	2,1
	Західний	2,6	4,2	86,2	2,1	4,7	0,2
	Південний	3,6	1,0	83,5	10,9	0,4	0,4

За результатами даного дослідження було доведено, що розповсюдженість європейських цінностей залежить від регіону проживання та віку респондентів. Найбільш значущими європейські цінності є для жителів Заходу країни, із

просуванням на Схід ми спостерігаємо зниження інтенсивності їх згадування, звуження палітри згадуваних цінностей та менш чітку їх артикуляцію.

Натомість, зростає схильність до патерналізму, ностальгія за визначеністю і благами Радянського Союзу. На Сході країни розташована значно більша кількість великих промислових підприємств, від яких значною мірою залежить існування цілих населених пунктів. Це створює атмосферу, в якій панує відчуття залежності власного добробуту від зовнішніх умов. Дуже часто жителі України формують своє уявлення про ЄС не напямую, а опосередковано, наприклад, через призму російських ЗМІ, чи російських соціальних мереж. Така ситуація відкриває широкий простір для маніпуляцій та спотворення реальності, що може мати негативні наслідки для індивідів з нестійким та суперечливим явленням про європейські цінності [24].

Таблиця 2.2

Розподіл відповідей на питання «Скажіть, будь ласка, які з наведених нижче цінностей є найбільш важливими для...?», % до загальної кількості даних варіантів відповідей [24, с. 20]

Цінності	Вас особисто	Українців	Європейців
Релігія (свобода віросповідання)	10,6	10,7	11,6
Верховенство права	11,7	18,2	28,9
Демократія	14,5	27,4	34,7
Особиста свобода	28,2	19,2	19,4
Мир	56,6	61,2	22,4
Права людини	33,3	23,2	28,1
Рівність	13,1	12,4	11,0
Самореалізація	20,8	12,3	12,3
Солідарність, підтримка ближнього	16,1	16,4	8,1
Толерантність	9,0	10,2	13,3
Повага до інших культур	5,4	6,2	11,8
Цінність людського життя	42,7	29,2	19,4
Жодна з названих вище	1,1	0,9	1,0
Важко відповісти	3,2	6,5	15,3

Результати опитування продемонстрували, що найбільшою цінністю із запропонованого переліку для українців є «мир» (56,6%), «цінність людського життя» (42,7%) та «права людини» (33,3%). Найменш цінними для них є «повага

до інших культур» (5,4%) та «толерантність» (9%). Разом з тим, переважна більшість опитаних (61,2%) вважають, що для українців у цілому сьогодні найголовніших є «мир». Така позиція є цілком зрозумілою на фоні анексії Криму Росією та проведення антитерористичної операції на Донбасі. На думку українців, для європейців першочерговими є цінності демократії (34,7 %), верховенства права (28,9 %) та «права людини» (28,1 %). Зрозуміло, що з початком війни ситуацію у цьому сенсі суттєво змінилася, як стосовно українців, так і європейців, зокрема.

За даними досліджень, проведених соціологічною групою «Рейтинг» у лютому 2023 р., від початку війни відбулися суттєві трансформації у національній самоідентифікації українців, які порівняно з 2021-2022 рр. стали усе активніше ідентифікувати себе як громадян України (94 %) або ж як європейців (53 %).

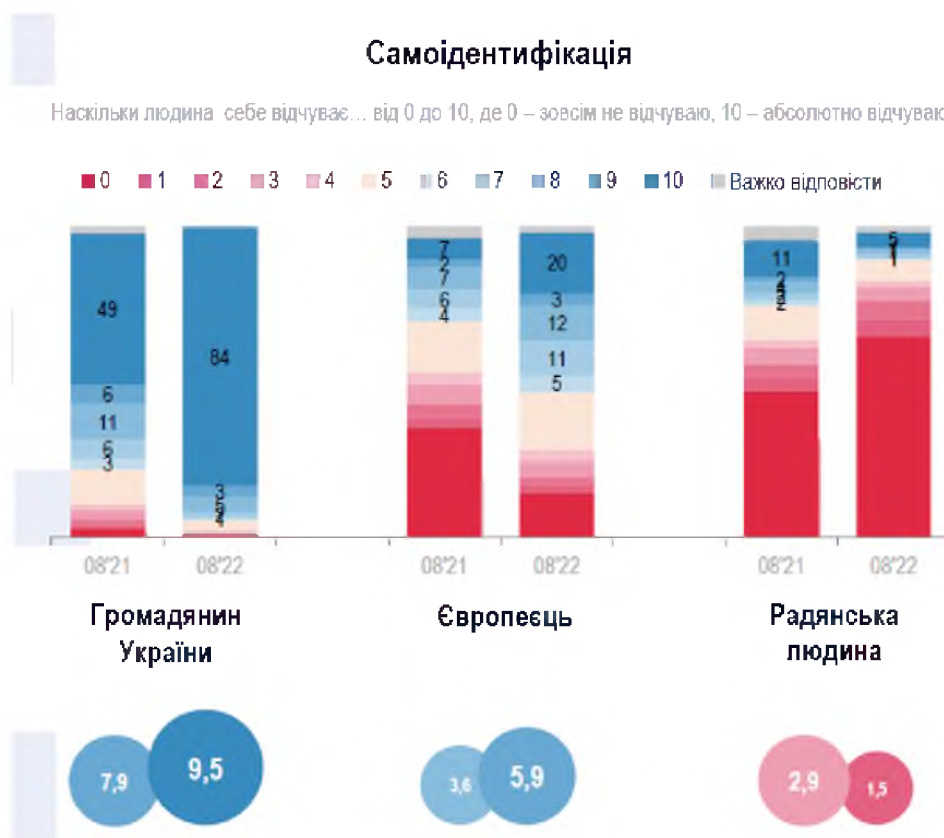

Рис. 2.1. Динаміка розподілу відповідей українців на питання «Наскільки Ви відчуваєте себе громадянином України, європейцем, радянською людиною?» – 2021-2022 рр. [11, с. 8]

Починаючи з літа 2022, на тлі активізації міжнародної військової підтримки, українці демонструють рекордні показники підтримки вступу України до ЄС, який асоціюється, у першу чергу, з європейськими цінностями та економічною безпекою.

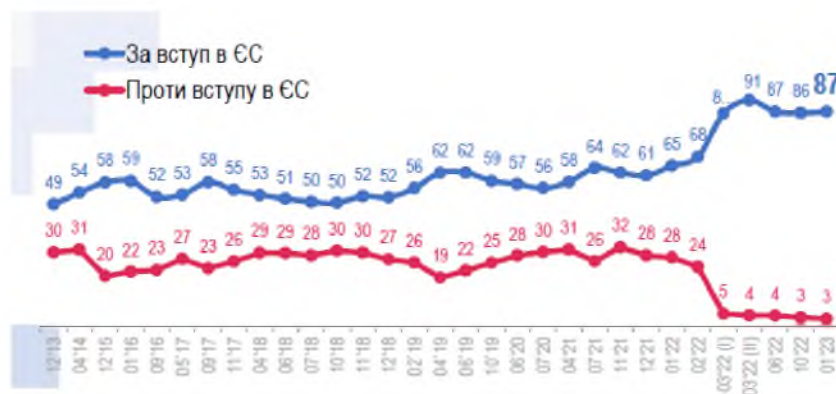

Рис. 2.2. Динаміка розподілу відповідей українців на питання «Чи підтримуєте Ви вступ України до ЄС?» – 2013-2023 рр. [11, с. 24]

Яскравим прикладом вивчення поширення європейських цінностей серед української молоді є лонгітюдне дослідження Л. Сокур'янської «Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських», у межах якого авторка схарактеризувала процес докорінної зміни цінностей молоді, що позитивно впливає на процес євроінтеграції нашої держави [19, с. 216].

Починаючи з 2014 р. на замовлення Міністерства молоді та спорту України проводяться щорічні всеукраїнські моніторингові дослідження щодо зміни цінностей молодого покоління українців, а також рівня їх активності у поширенні європейських цінностей в українському суспільстві [20]. Так, за результатами репрезентативного соціологічного дослідження «Становище молоді України 2021», проведеного з-поміж 2000 молодих українців по всій території країни окрім тимчасово окупованих регіонів, було визначено, що найважливішими цінностями для молоді є бажання бути здоровими та добре почуватися (75,7%), мати матеріальний добробут (58,7%) та добрих та надійних друзів (45,8%), щасливу власну родину (40,9%), відчуття захищеності та впевненості у майбутньому (39,7%), можливості щодо особистісного розвитку (37,4%) та

наявності цікавої та улюбленої роботи (37%), а також відчуття свободи та незалежності у власних рішеннях та діях (36,3%), які цілком відповідають європейським цінностям [20].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Систематизація даних фокус-групи на тему «Інтеграція європейських цінностей до світогляду української молоді в умовах вимушеної міграції»

Задля перевірки теоретичних положень даної роботи і ствердження висновків репрезентативних загальноукраїнських опитувань молоді щодо європейських цінностей, було проведено фокус-групу серед українських вимішених мігрантів віком від 18 до 35 років (програму подано у Додатку А). У дослідження взяло участь 10 осіб, з них 9 дівчат та 1 юнак, які на момент проведення фокус-групи перебували в Німеччині, Чехії, Польщі, Австрії, Греції. Спілкування відбувалося за допомогою платформи Zoom. Транскрипт відеозапису проведеної зустрічі з зафіксованими відповідями учасників подано у Додатку Б.

В умовах вимушеного переміщення використання фокусованого групового інтерв'ю як якісно-кількісного методу збирання соціологічної інформації, дозволило створити комфортну психологічну атмосферу групової дискусії, що спонукало учасників до відкритого висловлення суджень. Групові процеси стимулювали свіжі ідеї та думки, реакції та відповіді респондентів переважно мали спонтанний характер.

Перше питання стосувалося роздумів респондентів з теми, що для них є європейськими цінностями. Більшість з них описують їх як демократію та рівність. Лише одна з 10-и респондентів висвітлила європейські цінності у негативному ключі, спираючись на рівність сімейних цінностей.

«Для мене європейські цінності – це гей-паради, деградація цінностей сімейних стосунків, вільне розповсюдження наркотичних засобів» (ж.22)

На питання «Чи підтримували Ви євроінтеграцію до війни? Чи підтримуєте зараз після переїзду?» усі респондентів відповіли позитивно – «так»,

підтримують.

«Я завжди підтримував євроінтеграцію та зміни, спрямовані на наближення до Європейського Союзу. Я вірив у плюси, які це може принести Україні – покращення стандартів життя, збільшення мінімалки, розвиток демократичних інститутів, доступ до нових можливостей, відкриті кордони, культурне різноманіття. Після переїзду до Чехії мої погляди на це не змінилися. Вірю, що це посилить співпрацю, обмін економічним та культурним досвідом» (ч. 25).

«Підтримувала та підтримую донині, адже євроінтеграція – це шлях до покращення життя українців. Це можливості, які з'являються для мене, як для студентки. Для підприємців, та службовців, для споживачів та виробників. Це фінансові переваги завдяки торгівлі нашої країни з ЄС» (ж. 23).

Відповідаючи на питання «На які чинники Ви опирались при виборі країни для тимчасового прихистку?», думки респондентів розділилися. Четверо респондентів відмітили близькість до дому, троє – мову для полегшення комунікації та полегшення інтеграції, двоє – наявність робочого місця та ще двоє – можливість продовження навчання.

«Відстань до дому, мова, можливість продовження навчання, попереднє відвідування країни» (ж. 19).

Більшість учасників мають намір повернутися в Україну після закінчення війни.

3.2. Практичні рекомендації щодо поширення європейських цінностей серед української молоді

Від початку свого існування до сьогодні Україна реалізувала низку кроків у напрямку євроінтеграції. Так, у червні 1994 р. було підписано угоду про співробітництво з ЄС, у 2005 р. ухвалено спільний план дій Україна – ЄС. Інтенсифікація євроінтеграційних процесів відбулася після Революції Гідності 2014 р. Вже у вересні 2014 р. відбувалася ратифікація угоди про асоціацію України з ЄС, у червні 2017 р. почав діяти безвізовий режим з країнами ЄС. У

лютому 2019 р. внесені зміни до Конституції України і означено необхідність вступу до ЄС. Попри війну у лютому 2022 р. Україна подала заявку на вступ до ЄС і у червні того ж року отримала статус кандидата на членство. У сфері правосуддя, верховенства права та боротьби з корупцією відбулося кілька позитивних зрушень, зокрема прийняття ключових законів, спрямованих на реформування Вищої ради юстиції (ВРЮ) та відновлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС). Серед значних невирішених викликів – термінова реформа Конституційного Суду (КСУ). Було ухвалено новий закон про Національне антикорупційне бюро (НАБУ), який створює таку необхідну чітку правову базу для цього офісу. Відбір нового керівника САП не завершився. Ще одним значним кроком у реформуванні системи боротьби з тяжкими економічними та фінансовими злочинами в Україні було створено Бюро економічної безпеки (БЕЗ).

Говорячи про формування європейських цінностей української молоді зазначимо, що, починаючи з 2008 р. Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова доба» ініціювала реалізацію проекту «Поширення мережі Євроклубів в Україні» задля активізації молодіжних рухів. На сьогодні на території України успішно функціонує близько 350 євроклубів, об'єднані у мережу EuroQuiz. Альтернативними об'єднаннями є клуб ЮНЕСКО, дитячі громадські і молодіжні організації, органи шкільного самоврядування тощо. А також поширення просвітницьких програм, наприклад, «Європа в школі» та освітні мережі «I'Earn».

У грудні 2020 р. за ініціативи Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України О. Стефанішиної в нашій країні стартувала інформаційна кампанія «EUKраїна», метою якої є поширення інформації про сутність базових європейських цінностей, розкриття практичного змісту євроінтеграції і тих переваг й можливостей, які з'являються у житті українців завдяки інтеграції до ЄС.

ВИСНОВКИ

Покладені в основу правової спільноти ЄС принципи складають набір ліберальних і демократичних цінностей, які були розроблені протягом історії Європи та повністю підтверджені з часів Просвітництва – повага до людської гідності та прав людини, усі основні свободи, рівність громадян перед правом, верховенство права та представницька демократія. Ці цінності – їхній конкретніший «європейський» аспект – стверджувалися і продовжують стверджуватися у світлі історичного досвіду європейських народів. Особливо на тлі трагічності сьогоднішніх подій важливим є контроль вектору формування світогляду молодого покоління та популяризація європейських цінностей, що буде підтримуватися державою.

У першому розділі було охарактеризовано поняття європейських цінностей та надано певну класифікацію на основі дослідження Європейського барометру. Також було проаналізовано основні підходи до вивчення цінностей в соціологічній традиції та описано процес імплементації ліберально-демократичних цінностей в Україні. На думку автора, вкрай необхідним є формування шкільної та університетської програми навчання з урахуванням просування цих самих цінностей, формування відкритості доступу до європейських джерел засобів масової інформації, фінансування державою обміну студентів зі студентами країн Європи.

У другому розділі роботи було охарактеризовано молодь як окрему соціальну групу та описано процес формування світогляду молодого покоління, що є вкрай необхідним для формування освітнього процесу та внесення правок до проекту «Нової української школи». Було проаналізовано досвід сучасних українських досліджень вітчизняних вчених, які досліджували українську молодь та формування їх світогляду (зокрема на основі європейських цінностей), висновком дослідження стало обґрунтування таких понять:

- просування демократії (загальне виборче право, представницьке правління, здійснення громадянами своїх політичних прав тощо) і політичного лібералізму

(верховенство права, дотримання основних прав, поділ влади);

- стабільність і повага системи, яка спирається на систему стримувань і противаг влади: повага до опозиції, децентралізація влади, незалежний суд і вільна преса, а також система освіти, яка сприяє критичному мисленню;

- відносна відмова від застосування сили та перевага мирному врегулюванню конфліктів шляхом переговорів і взаємної поваги;

- акцент на солідарності та меті досягнення високого рівня соціальної справедливості, довіривши державі важливу роль у регулюванні та перерозподілі ринку;

- сильне почуття поміркованості та компромісу, толерантності, відкритості та недовіри до політичних пристрастей, особливо тих, які розв'язуються в ім'я релігійної чи національної відданості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи / За ред. В. Шрамовича. Київ : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. 45 с. URL : https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
2. Бабенко Ю. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2013. Вип. 30. С. 154-162.
3. Балакірева О. Ціннісні орієнтації сучасної молоді України (за результатами досліджень): Інформаційна брошура / О. Балакірева, Т. Бондар, В. Головенко. Київ : СПД Соколянський А., 2011. 23 с.
4. Борецька М. Європейські цінності в аксіопросторі сучасної української молоді. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2021. № 2. С. 24-44.
5. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Перекл. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. Київ: Основи, 1998. С. 83-86.
6. Габович О., Кузнєцов В., Семенова Н. Українська фундаментальна наука і європейські цінності. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 284 с.
7. Гладкий В. В. Основні ознаки європейських цінностей. Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції : матер. II Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 28-29 травня 2021 р.). Суми : СумДУ, 2021. С. 35–41.
8. Головаха Є. І. Ціннісні засади і бар'єри модернізації в Україні. *Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України* : кол. моногр. / [Балакірева О.М, Геєць В.М., Сіденко В.Р. та ін.]. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2014. С. 83-96.
9. Головаха Є. І., Телічко Т. Я. Європейський вибір України у дзеркалі громадської думки. *Українське суспільство 1992-2010*. Соціологічний моніторинг . Київ : Інститут соціології НАНУ, 2010. С. 90-101.
10. Давидов П. Освіта як особистісна (індивідуальна) цінність. Філософія

освіти. 2010. No 1–2 (9). С. 279–286, с. 282–283.

11. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та Україну. Підсумки року». Соціологічна група «Рейтинг». Лютий 2023. 58 с.

URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf (дата звернення: 22.03.2023).

12. Комісар Л. П., Чехун Н. В. Концепт «європейські цінності» (European value study) в міждисциплінарному вимірі: рефлексія і практика. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2018. № 1. С. 54-59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2018_1_15 (дата звернення: 25.04.2023).

13. Маланчук І. Європейські цінності в системі підвищення якості життя в Україні. *Напрями стійкого зростання у світовій економіці : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф.* (м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2017 р.). Тернопіль, 2017. С. 97-101. URL : <https://bit.ly/3RqrvAX> (дата звернення: 28.04.2023).

14. Манаєнко І. М., Александрук А. В., Козаченко К. Д. Європейські цінності в українському суспільстві: оцінка імплементації. Сучасні проблеми економіки і підприємництва : збірник наукових праць. 2019. Вип. 23. С. 5-12. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46489/1/SPEP-23_p5-12.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

15. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7 (дата звернення: 10.03.23).

16. Савельєв Є. В., Шарова О. С. Просування цінностей і стандартів ЄС у сфері молодіжної політики в країнах Європи. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 1 (57). С. 44-49. URL : <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-57-44-49> (дата звернення: 15.03.2023).

17. Сахань О.М., Шевчук Н.В. До проблеми імплементації європейських цінностей в українському просторі. *Вісник національного юридичного університету ім. Я. Мудрого*. 2018. № 4 (39). С. 126-142.

18. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Info Sapiens, ГО «Центр «Соціальний моніторинг»». Київ: Український центр європейської політики. 2020. 216 с. URL : <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/world-values-survey-2020-in-ukraine.html> (дата звернення: 15.03.2023).

19. Сокурянська Л. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2016. № 37. С. 213-221. URL : <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/8090> (дата звернення: 10.03.2023).

20. Соціологічні дослідження. Офіційний портал Міністерства молоді та спорту України. URL : <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzen/sociologichni-doslidzhennya> (дата звернення: 16.03.2023).

21. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. II. Луцьк, Терен, 2019. 428 с.

22. Україна та цінності Європи: культура, політика, освіта: матеріали Міжнародної наукової конференції. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 128 с.

23. Українське студентство в пошуках ідентичності : монографія / за ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. Харків : ХНУ ім. В. Н Каразіна, 2012. 520 с.

24. Українське суспільство та європейські цінності: звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ : Інститут Горшеніна, 2017. 44 с. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> (дата звернення: 16.03.2023).

25. Філософія Артура Шопенгауера та сучасність: кол. моногр. / за ред. А. Карася. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 164 с.

26. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. Київ :

Видавничий центр «Академія», 2014, 208 с. URL : <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5183/zinnosti.pdf;jsessionid=077784C795308404DF117BE0F8002693?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2023).

27. Яворська Г. М. До проблеми формування європейської ідентичності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ*. 2008. Вип. 42. С. 269-277.

28. Durkheim E. Introduction to ethics / Durkheim: essays on morals and education / Edited by W.S.F. Pickering. London, 1979. Pp. 30-31.

29. Luhmann N. Beobachtungen der Moderne. Opladen: Westdeutsche Verlag, 1992. 220 s.

30. Merton R. The Sociology of Science: An Episodic Memoir / The Sociology of Science in Europe. Ed. by R. Merton and J. Gaston. Southern Illinois Univ. Press, 1977. P. 31–44.

31. Mills C.W. The Sociological Imagination. Oxford: Oxford University Press, 1959. 234 p.

32. Parsons T. The system of modern societies. Englewood Cliffs: Prentice-Hall (Foundations of Modern Sociology Series), 1971. 152 p.

33. Thomas W. I., Znaniecki F. The Polish peasant in Europe and America: a classic work in immigration history. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1996. 127 p.

34. Ukraine: EU report notes important steps taken in the implementation of the reform agenda: Press release. Brussels, 26 July 2022. Brussels, 26 July 2022. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4706 (дата звернення: 18.03.2023).

35. Znaniecki F. Social Action. New York: Russell and Russell, 1967. 746 p.

Програма фокус-групи на тему «Інтеграція європейських цінностей до світогляду української молоді в умовах вимушеної міграції»

1. Обґрунтування теми дослідження

Російсько-українська війна змусила велику кількість молоді виїхати до Європи в пошуках тимчасового притулку. Доволі тривале життя закордоном безперечно буде впливати на світогляд та формування нових цінностей. Через війну багато студентів та школярів також продовжили своє навчання в країнах Європи, інший освітній процес впливає на формування особистісних якостей, що в подальшому допоможе їх інтеграції в українське суспільство після повернення до України.

2. Формування проблеми

Недостатність інформації та досліджень. Більшість досліджень зосереджена на розповсюдженні європейських цінностей у звичайних умовах, але сьогоденні реалії російсько-української війни створюють нові умови для досліджень.

3. Формування мети і завдань

Основною метою дослідження є здійснення аналізу впливу європейських цінностей на українську молодь, які вимушено переїхали до країн Європи.

Основні завдання дослідження:

- Визначити основні зміни у світогляді респондентів (якщо такі є).
- Виявити закономірності вибору країн для міграції (вступ до навчальних закладів, наявність робочих місць, можливість залишитися жити в даній країні та ін.).
- Визначити аспекти, які дозволять покращити процес імплементації європейських цінностей в нашій країні.

4. Визначення об'єкта та предмета дослідження

Об'єктом є світогляд молоді.

Предметом дослідження є вплив європейських цінностей на систему цінностей української молоді в умовах вимушеної міграції.

5. Обґрунтування вибіркової сукупності

Для одержання валідних даних у дослідженні треба провести фокус-групове дослідження з мінімальною кількістю учасників – 10 людей. Тому була використана техніка попереднього інтерв'ювання для підбору учасників, які задовольняють такі умови: вік від 18 до 35 років, проживання закордоном від 6 місяців, причиною міграції були військові дії в Україні.

6. Час та місце проведення дослідження

Дослідження має бути проведене протягом 6 тижнів від початку дослідження, включаючи розробку сценарію фокус-групи; пошук учасників, формування груп та запрошення учасників дослідження; безпосереднє проведення фокус-групи; обробка та аналіз результатів дослідження.

Одна фокус-група має тривати в середньому від 60 до 80 хвилин.

Дата проведення фокус-групового дослідження мають бути обговорені з усіма його учасниками. Для зручності зустріч має відбуватися онлайн за допомогою технології Zoom для забезпечення наявності респондентів з різних країн та мінімізації витрат задля проїзду до фізичного місця дослідження.

Проведення фокус-групового дослідження

[Слідкувати за тим, щоб фокус-група тривала в середньому 80 хвилин. Змінювати питання в залежності від того, з якою цільовою групою проводиться бесіда]

Питання для фокус-групи :

1. Що для вас «Європейські цінності»?
2. Чи підтримували Ви євроінтеграцію до війни? Чи підтримуєте зараз після переїзду?
3. На які чинники Ви опирались при виборі країни для тимчасового прихистку?
4. Чи багато знайомих Ви маєте в країні, де зараз проживаєте? Якої національності більшість з них?
5. Чи відчуваєте ви зміни у власному світогляді після переїзду?
6. Чи відчуваєте Ви відмінність між вашими цінностями та цінностями

ровесників у тій країні, до якої Ви переїхали? Якщо так, то в чому це проявляється?

7. Чи маєте Ви намір залишитися в цій країні після закінчення війни чи повернутися на Батьківщину?

Транскрипт відеозапису фокус-групи

Учасник 1 (21 рік, стать жіноча, Німеччина)

1. Свобода, демократія, суверенність.
2. Так.
3. Вибір країни був обраний випадково та спонтанно.
4. Достатньо багато знайомств, серед них в більшості українці,, німці, сирійці, грузини.
5. Так.
6. Так, наприклад, цінність часу з родиною. Більшість німців, завжди проводять вечори та вихідні в колі родини на природі.
7. Ні, планую повернутись додому.

Учасник 2 (25 років, стать жіноча, Німеччина)

1. Щодо європейських цінностей, то це рівність, принцип рівного ставлення до всіх громадян незалежно від раси, етнічного походження, релігії, статі, сексуальної орієнтації тощо.
Також свобода руху громадян між країнами Європи без обмежень та вільний обмін товарами і послугами між країнами.
2. Підтримувала євроінтеграцію і до війни, і зараз.
3. Ставлення та допомога громадян внутрішньо- переміщеним особам, мова, відносна приближеність до України.
4. Відносно небагато, але їх достатньо задля комфортного перебування. Більшість з них є корінними мешканцями Німеччини.
5. У світогляді ні.
6. Ні, не відчуваю.
7. Ні, маю намір повернутися на Батьківщину.

Учасник 3 (29 років, стать жіноча, Австрія)

1. Демократія, людське життя понад усе, безпека.
2. До війни підтримувала, зараз теж. Деякі знайомі після переїзду перестали підтримувати вступ до ЄС.
3. Опиралась на відгуки від знайомих та від кількості знайомих в Австрії.
4. Мало знайомих, не було інтересу заводити нові знайомства.
5. У моєму світогляді ні.
6. Сверстники спокійно живуть своє життя і не поспішають працювати, на відміну від українських підлітків, які прагнуть якомога раніше почати забезпечувати себе фінансово самостійно.
7. Хочу повернутись.

Учасник 4 (19 років, стать жіноча, Польща)

1. Європейські цінності - цінності, які поважають і цінують, до яких прагнуть в європейських країнах, такі як: рівність, гуманність, демократичність, справедливість тощо.
2. Так, так, підтримую.
3. Відстань до дому, мова, можливість продовження навчання, попереднє відвідування країни.
4. Достатньо. Українці, поляки.
5. Ні, відчуваю зміни, пов'язані з війною, а не самим переїздом.
6. Не відчуваю великої різниці. Можливо, тут сверхстники більше спрямовані на знаходження праці, особливо по спеціальності. Але не впевнена, що це належить до цінностей.
7. Хотіла би повернутися на Батьківщину. Розвивати свою країну.

Учасник 5 (19 років, стать жіноча, Греція)

1. Демократія, свобода слова, свобода думки, свобода вибору.
2. Так так.
3. Можливість влаштування на роботу, розташування в Європі.

4. Так багато, багато українців.
5. Ні.
6. Ні.
7. Не маю наміру залишитись, маю намір повернутися.

Учасник 6 (22 роки, стать жіноча, Словаччина)

1. Гей-паради, деградація цінностей сімейних стосунків, вільне розповсюдження наркотичних засобів.
2. Підтримувала, підтримую.
3. Близькість до дому, наявність робочого місця.
4. Так, багато знайома зі словаками.
5. Змін не помітила.
6. Взагалі вважаю, що помітної різниці між моїм світоглядом та «словацьким» не існує. Більша відкритість в сексуальних стосунках, інший менталітет щодо відносин.
7. Планую повернутися до Батьківщини.

Учасник 7 (20 років, стать жіноча, Польща)

1. Це цінності демократії, прав людини, свободи, рівності, поваги до людської гідності і верховенства права.
2. Так, підтримувала і думка не змінилась.
3. Та до якої більше привикла.
4. Поки не дуже, Польща. Поляки, німці.
5. Відчуваю тільки в тому наскільки різні люди.
6. Ні, не відчуваю.
7. Хочу повернутись.

Учасник 8 (18 років, стать жіноча, Чехія)

1. Демократія, представницьке самоврядування, підприємницька культура, етика праці, просвітництво, раціоналізм, свобода, рівність, панування закону.

2. Так.
3. Через сім'ю.
4. Багато: українці, чехи, молдовани.
5. Так.
6. Так, відношенням до навколишнього середовища, відношення людей один до одного.
7. Ні.

Учасник 9 (25 років, стать чоловіча, Чехія)

1. Для мене, як біженця з України, "європейські цінності" - свобода слова, рівність, культурна свобода, соціальна підтримка та гарантії, толерантність та багатоманітність, культурна та накова співпраця. Ці цінності допомагають мені знайти підтримку та сприйняти нове оточення. Я ціную ці речі і сподіваюся, що Чехія, як член ЄС, буде захищати їх.
2. Я завжди підтримував євроінтеграцію та зміни, спрямовані на наближення до Європейського Союзу. Я вірив у плюси, які це може принести Україні - покращення стандартів життя, збільшення мінімалки, розвиток демократичних інститутів, доступ до нових можливостей, відкриті кордони, культурне різноманіття. Після переїзду до Чехії мої погляди на це не змінилися. Вірю, що це посилить співпрацю, обмін економічним та культурним досвідом.
3. Загалом, я шукав країну, яка могла б надати мені безпеку, стабільність, можливості забезпечувати себе та підтримку на перший час. Важливим було й розташування відносно близько від України – щоб була можливість бачитись з рідними. Також мова – щоб можна було легше порозумітись.
4. Я знайшов чимало знайомих в Чехії. По приїзду тут я активно шукав способи потрапити в нове соціальне коло. Найперше, я підключився до деяких груп для біженців, де зустрів цікавих людей, які пережили подібні ситуації. Ми обмінювалися досвідом, порадами, розбирались з документами та просто проводили час разом. В Чехії я маю знайомих з різних країн. Переважно це все ж українці, уже познайомився з багатьма місцевими чехами. Також є кілька

знайомих інших європейських національностей – поляки, хорват та дівчина з Естонії.

5. Звичайно, переїзд змінив мій світогляд! Нова країна - культура, їжа, мови та спосіб життя, можливість подорожувати по усій Європі. Тут в Чехії я маю можливість зустрічатися з людьми з різних країн, розуміти їхні традиції та думки. Відчуваю себе уже майже частиною ЄС. Я більше ціную різноманіття та щораз зустрічаю нові способи життя та вираження.

6. Так, відчуваю певну відмінність. Наприклад, в Україні більш важливі цінності сім'ї, суспільні цінності та релігійність. У Чехії я помітив більш індивідуалістичний акцент, більшу свободу вибору в особистих справах, більшу відкритість та толерантність до різних стилів життя, орієнтацій та культурних особливостей. Це створює більш різноманітне та прийнятне середовище для людей з різних фонів.

7. Ще не прийняв остаточне рішення. Залежить від того, як швидко в Україні стане мирно, які перспективи на майбутнє будуть на той момент, а також від особистих обставин та можливостей тут у Чехії. Якщо тут я все ж знайду стабільну роботу, зможу інтегруватися в місцеву спільноту та мати гарні умови життя, то можливо, залишусь тут.

Учасник 10 (23 роки, стат'я жіноча, Греція)

1. Мир, свобода слова, рівність, демократія, права людини- поняття, які є складовими частинами «європейських цінностей» для мене. Мир, за який боролися і борять українці донині. Свобода слова, при якій засоби масової інформації залишаються на стороні правди, на стороні переслідуваних.

Рівність, при якій неважливо якого ти гендеру, віку, орієнтації, етнічного походження. Ти однаково рівний та вільний у своїх правах та можливостях.

Демократія- це про вибір влади, та повагу цієї влади до народу.

Та управа людини, адже всі любить мають бути вільними і рівними у своїх правах.

2. Підтримувала та підтримую донині, адже євроінтеграція-це шлях до покращення життя українців. Це можливості, які з'являються для мене, як для студентки. Для підприємців, та службовців, для споживачів та виробників. Це фінансові переваги завдяки торгівлі нашої країни з ЄС.
3. На можливе працевлаштування в цій країні, в моєму випадку в Греції.
4. Більша частина мого близького оточення навіть тут- українці. На роботі я працюю та спілкуюся з греками.
5. Переїзд, хоч і тимчасовий, до іншої країни- це не просто зміна стін. Нове оточення, робота змінюють нас. Тому так, звичайно.
6. Не мала таких серйозних розмов з однолітками в цій країні. Нас точно поєднує робота, бажання краще жити. Але у нас різні цінності хоча б тому, що, я бажаю миру і спокою в своїй країні. Від миру в моїй країні залежить моє майбутнє, та моїх близьких.
7. Не маю наміру залишатися в Греції.